Ο Εθνικός Διχασμός και ο Μεγάλος Πόλεμος. Η σχολική ιστορία και η προσέγγιση των γεγονότων στη σκιά των παθογενειών της ελληνικής ιστορικής εκπαίδευσης

Δρ. Βασιλική Σακκά

Ιστορικός- Ερευνήτρια, Σχολική Σύμβουλος Φιλολόγων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Ο Εθνικός Διχασμός, ο οποίος καταγράφεται ως ο πρώτος ελληνικός εμφύλιος του 20ου αιώνα,[1] χάραξε ένα βαθύ τραύμα στο σώμα της ελληνικής κοινωνίας και καθόρισε ως ένα βαθμό τις πολιτικές εξελίξεις για τις επόμενες δεκαετίες.[2] Παράλληλα, το τραύμα αυτό καθώς και οι μακροχρόνιες συνέπειές του, δεν αφήνουν να εκτιμηθεί η θέση της Ελλάδας με την πλευρά των νικητών στο τέλος του Μεγάλου Πολέμου.[3] Το πώς προσέγγισε το θέμα αυτό η σχολική εκπαίδευση παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Το 1994 ο Φίλιππος Ηλιού σημείωνε:[4] *«Οι εθνικές ιστορίες, οι επίσημες ιστορίες που διδάσκονται στα σχολεία και γαλουχούν τις συνεχόμενες γενεές, είναι φτιαγμένες με αποσιωπήσεις και αμνησίες, όσες χρειάζονται, κάθε φορά, για να διαμορφωθεί στις συλλογικές συνειδήσεις μια αίσθηση αρμονίας, συνοχής και μεσότητας που υποτίθεται ότι χαρακτήριζε το ιστορικό παρελθόν».*

Δεν συνιστά υπερβολή η διαπίστωση ότι αυτό ισχύει σε μεγάλο βαθμό για την ιστορική μας εκπαίδευση ακόμη και σήμερα. Με βασικά στοιχεία παθογένειας τις στε-

---

1 Ο Γ. Μαυρογορδάτος αφιερώνει ολόκληρο κεφάλαιο στις διαστάσεις εμφυλίου πολέμου που έλαβε ο Εθνικός Διχασμός: Κεφ. 5, «Ο Διχασμός ως εμφύλιος πόλεμος», στο Μαυρογορδάτος, Γ. Θ. (2015), *1915. Ο Εθνικός Διχασμός*. Αθήνα: Πατάκης, σ. 269-318. Συγκεκριμένα αναφέρει στη σ. 269: *«Ο Εθνικός Διχασμός, που θυμόμαστε περισσότερο ως σύγκρουση στην κορυφή, συγκλόνισε και διαίρεσε ολόκληρη την ελληνική κοινωνία, σε όλα τα επίπεδα - γεγονός πρωτοφανές στη νεότερη ιστορία της Ελλάδας. Διέρρηξε κάθε κοινωνική σχέση, ακόμη και οικογενειακούς δεσμούς, και, ως εμφύλιος πόλεμος, πήρε σε ορισμένες φάσεις τη μορφή ενός αγώνα εξόντωσης του αντιπάλου, έξω από κάθε κανόνα και περιορισμό».* Ο Κώστας Κωστής, αναφέρει χαρακτηριστικά: *«Ο εμφύλιος πόλεμος που μάλλον κατ' ευφημισμόν ονομάστηκε Εθνικός Διχασμός, είχε πλέον εκδηλωθεί σε όλη του την έκταση και η ευκολία με την οποία οι στρατιώτες πέρασαν από τη στρατιωτική κινητοποίηση στην πολιτική οργάνωση υπογραμμίζει τη ρευστότητα των ορίων μεταξύ τους».* Κωστής, Κ. (2013), «Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας», στο, *Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους 18ος - 20ος αιώνας*. Αθήνα: Πόλις, σ. 558-559.

2 *«Στο εξής, και οι δυο πλευρές θα διατηρούν τα συναισθηματικά και όχι μόνο ερείσματα για έναν χωρίς αρχές ρεβανσισμό και η αντίθεση μεταξύ των δύο «κόσμων» θα χαρακτηρίζει την ελληνική πολιτική ζωή, έως ότου η αντιπαράθεση μεταξύ εθνικοφρόνων και κομμουνιστών πάρει τη θέση της στη διάρκεια της γερμανικής Κατοχής και πολύ περισσότερο μετά το 1945»,* όπως αναφέρει ο Κ. Κωστής, ό.π., σ. 561-562.

3 Βλέπε, Κουλούρη, Χρ., «Ευρωπαϊκός Πόλεμος και Εθνικός Διχασμός», εφημερίδα *Το Βήμα,* 12/1/2014. Βλέπε, Λεμονίδου, Ε., «Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος στη γαλλική και την ελληνική ιστορική εκπαίδευση. Από τον πληθωρισμό στην υποβάθμιση.», Πρακτικά 7ου Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης με τίτλο: *Ποια γνώση έχει την πιο μεγάλη αξία; Ιστορικές - συγκριτικές προσεγγίσεις,* Πανεπιστήμιο Πατρών, 28-29 Ιουνίου 2014, σ. 57-69, προσβάσιμο και στο: http://eriande-elemedu.e-millescreations.com/ > Θεματικές > Αναλυτικά προγράμματα. Η κ. Λεμονίδου επισημαίνει ότι *«στο παράδειγμα της Ελλάδας παρατηρούμε τη σταθερή υποβάθμιση ενός γεγονότος μείζονος σημασίας για την παγκόσμια και ευρωπαϊκή ιστορία (και με αξιοσημείωτη την ελληνική του διάσταση), κάτι για το οποίο δεν είναι αμέτοχη ευθυνών και η σχολική ιστορία».*

4 Ηλιού, Φ., «Η μνήμη της Ιστορίας και η αμνησία των εθνών», στο Ματθαίου, Α., Μπουρνάζος, Σ. & Πολέμη, Π. (επιμ.), (2007), *Φίλιππος Ηλιού. Ψηφίδες Ιστορίας και Πολιτικής του εικοστού αιώνα*. Αθήνα: Πόλις, σ. 295.

ρεοτυπικές προσεγγίσεις, τον εθνοκεντρισμό και την αδυναμία σύλληψης της «μεγάλης εικόνας», την απουσία ενσυναίσθησης και πολυπρισματικών προσεγγίσεων, την εσωστρέφεια και την απουσία ολιστικής σύλληψης των θεμάτων, με εμμονή στη στρατιωτική, πολιτική και γεγονοτολογική ιστορία η αντίστοιχη εκπαίδευση στην Ελλάδα ψάχνει ακόμη το βηματισμό της προς τον 21ο αιώνα.[5]

Τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας, ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '30, αναφέρονται στον Εθνικό Διχασμό. Ο τρόπος με τον οποίο επιλέγουν να παρουσιάσουν τα γεγονότα της περιόδου είναι αποκαλυπτικός του τρόπου σκέψης της εποχής, δηλαδή της σχέσης ανάμεσα στην επιστήμη της Ιστορίας και τις ευρύτερες πολιτισμικές καταστάσεις μέσα στις οποίες αυτή η επιστήμη - έστω στην εκλαϊκευμένη, αλλά ενδεικτική μορφή της σχολικής ιστορίας - εξασκείται. Τα άτομα, οι ομάδες και τα έθνη έχουν κατά τον P. Seixas ανάγκες προσανατολισμού στο χρόνο, ανάγκες οι οποίες επιβάλλουν και τις ανάλογες προσεγγίσεις και ερμηνείες για τους ιστορικούς.[6]

Θα επιχειρήσουμε μια σύντομη επισκόπηση και ανάλυση των εγχειριδίων αυτών χρησιμοποιώντας τα αναλυτικά εργαλεία του Jorn Rüsen,[7] δηλαδή την τυπολογία της ιστορικής συνείδησης μέσα από τα αντίστοιχα μοντέλα ιστορικής εκπαίδευσης: το παραδοσιακό, το παραδειγματικό, το κριτικό και το γενετικό.

Τα εγχειρίδια στα οποία αναφερόμαστε και αφορούν τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι τα εξής:[8]

1. Θεοδωρίδη, Χ. & Λαζάρου, Α. (1939), *Ιστορία Ελληνική και Ευρωπαϊκή των Νέων Χρόνων,* (αναθεωρημένη έκδοση το 1970 και ανατυπώσεις το 1975, 1977).
2. Λαζάρου, Α.(1953), *Ιστορία Νεωτάτων Χρόνων.*
3. Λαζάρου, Α. (1962 και 1968), *Ιστορία Νεωτάτων Χρόνων.*
4. Ματαράση, Α. & Παπασταματίου, Σ. (1966), *Ιστορία των Νεωτέρων και Νεωτάτων Χρόνων,* (1969 - Γ΄ & ΣΤ΄ Γυμνασίου, 1971, 1974 - Γ΄ Γυμνασίου).

5 Σακκά, Β., «Προσεγγίζοντας κριτικά το παρελθόν: σε αναζήτηση του οπτικού, μνημακού και ιστορικού εναλφαβητισμού. Σκέψεις πάνω στα αποτελέσματα του διαγωνισμού παραγωγής ιστορικού ντοκιμαντέρ από μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης», στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Έ., Παπανδρέου, Ζ. & Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.), (2015), *Η Δημόσια Ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της Ιστορίας.* Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σ. 309-330· Κόκκινος, Γ. & Γατσωτής, Π. «Το σχολείο απέναντι στο επίμαχο ιστορικό γεγονός και το τραύμα», στο Κόκκινος, Γ., Μαυροσκούφης, Δ., Γατσωτής, Π. & Λεμονίδου, Έ. (2010), *Τα συγκρουσιακά θέματα στη διδασκαλία της Ιστορίας.* Αθήνα: Νοόγραμμα, σ. 33-40.

6 *«Οι ιστορικοί θέτουν ερωτήματα, τα οποία ανακύπτουν από αυτές τις ανάγκες, κινητοποιώντας θεωρίες και αξιοποιώντας μεθοδολογίες, οι οποίες αναπτύσσονται στην επιστήμη της Ιστορίας. Ως ανταπόδοση, τα προϊόντα της εργασίας των ιστορικών, οι αναπαραστάσεις τους για το παρελθόν, τροφοδοτούν την ευρύτερη πολιτισμική κατανόηση και τους προσανατολισμούς του κοινού».* Seixas, P., "A History / Memory Matrix for History Education" στο *Public History Weekly 4* (2015) 6, DOI: dx.doi.org/10.1515/phw-2016-5370.

7 Rüsen, J., "Historical Narration: Foundation, Types, Reason" στο *History and Theory,* 26/4/1987, σ. 91 και Rüsen, J., "Memory, history and the quest for the future", στο Luigi Cajani-Alistair Ross (eds), (2007), *History Teaching, Identities, Citizenship.* Trentham Books / CiCe, UK and Sterling USA: Stoke on Trent, σ. 13-34.

8 Σημειώνεται εδώ πως τα εγχειρίδια ιστορίας με θέμα τη Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία της Ελλάδας διδάσκονταν είτε στην Γ΄ είτε στην ΣΤ΄ τάξη του παλαιότερου εξατάξιου Γυμνασίου, όπως αντίστοιχα σήμερα διδάσκονται στη Γ΄ τάξη Γυμνασίου και Λυκείου. Τα εγχειρίδια μέχρι και εκείνο της έκδοσης 1978 (Γ. Καλλικούρδη) βρίσκονται αναρτημένα στην ιστοσελίδα του ΙΕΠ από όπου και προμηθευτήκαμε το υλικό: http://e-library.iep.edu.gr/. Τα υπόλοιπα, από προσωπική συλλογή.

5. Δαφνή, Γρ. (1969), *Συνοπτική Ιστορία της Συγχρόνου Ελλάδος,* Γ΄ Γυμνασίου.
6. Καλλικούρδη, Γ. (1978), *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία,* Γ΄ Γυμνασίου (ανατύπωση 1982).
7. Κρεμμυδά, Β. (1983), *Ιστορία Νεότερη-Σύγχρονη Ιστορία,* Γ΄Γυμνασίου.
8. Σφυρόερα, Ν. (1991), *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη,* Γ΄Γυμνασίου.
9. Σκουλάτου, Δημακόπουλου & Κόνδη, (1985), *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη*, Γ΄ Λυκείου.
10. Μαργαρίτη, Γ., Αζέλη, Α., Ανδριώτη, Ν., Δετοράκη, Θ. & Φωτιάδη, Κ. (1999), *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας*, Γ΄ Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση).
11. Κατσουλάκος, Θ., Κυρκίνη, Α., Μπαφούνης, Γ. & Σμπιλίρης, Γ. (2001), *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία,* Β΄ΕΠΑΛ.
12. Κόκκινου, Γ., Αλεξάκη, Ε., Βατούγιου Σ., Γατσωτή, Π., Κάββουρα, Θ. Κοντογιώργη, Έ., Κώστογλου, Α. Ο., Μαρκέτου, Σ., Παπαθεοδώρου, Γ., Προύσαλη, Ε., Ράπτη, Κ. & Συριάτου, Α. (2002), *Ιστορία του Νεότερου και Σύγχρονου Κόσμου,* Γ΄Λυκείου.
13. Λούβη, Λ. & Ξιφαρά, Δ. (2006), *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία.*
14. Κολλιόπουλος, Ι., Σβολόπουλος, Κ., Χατζηβασιλείου, Ε., Νημάς, Θ., Σκολινάκη, Χ. & Χελιώτη (2008), *Ιστορία του Νεότερου και Σύγχρονου Κόσμου,* Γ΄Λυκείου.

Τα σχολικά εγχειρίδια - βιβλία αντικατοπτρίζουν, εύλογα, το πνεύμα της εποχής κατά την οποία εκδόθηκαν. Εντυπωσιακό στοιχείο αποτελούν οι πολλές ανατυπώσεις κάποιων εγχειριδίων τα οποία διδάσκονταν στα σχολεία για δεκαετίες (π.χ. τα εγχειρίδια του Α. Λαζάρου).

Με βάση την τυπολογία του J. Rüsen τα σχολικά εγχειρίδια κατατάσσονται στην πλειονότητά τους στον παραδοσιακό και παραδειγματικό τύπο ιστορικής συνείδησης, με εξαίρεση κάποια στοιχεία κριτικού τύπου,[9] τα οποία εντοπίζονται στο αποσυρθέν βιβλίο της ομάδας του Γ. Κόκκινου για τη Γ΄Λυκείου[10] και στο εν χρήσει εγχειρίδιο των Λούβη - Ξιφαρά για τη Γ΄τάξη Γυμνασίου. Θα εξετάσουμε τα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης οριοθετώντας τις δυο κατηγορίες ως ακολούθως: από το 1939 έως και την περίοδο της χούντας και από την περίοδο της μεταπολίτευσης έως τις μέρες μας.

Πιο αναλυτικά:

Α. Τα σχολικά εγχειρίδια για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ξεκινώντας από το 1939 (Θεοδωρίδη - Λαζάρου),[11] έως το 1977 αναφέρονται στον Εθνικό Διχασμό με έμφαση στα πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα και αρκετή ονοματολογία, δίχως, ωστό-

9 ***Παραδοσιακός τύπος:*** η παράδοση νοείται ως κανόνας, υποστηρίζεται η αδιάσπαστη ιστορική συνέχεια και η ομοιομορφία του παρελθόντος, ενώ καταργούνται οι ρήξεις και οι ασυνέχειές του. ***Παραδειγματικός τύπος:*** η ιστορία επαναλαμβάνεται, το μοναδικό υποβαθμίζεται και αναζητούνται καθολικοί κανόνες. ***Κριτικός τύπος:*** αμφισβητείται η κυρίαρχη ιστορική αφήγηση, το παρελθόν προσεγγίζεται ως σύνολο ασυνεχειών και ρήξεων και τονίζεται η ετερογένειά του.

10 Βλέπε σχετικά, Αθανασιάδη, Χ. (2015), *Τα αποσυρθέντα βιβλία Ιστορίας. Έθνος και σχολική ιστορία στην Ελλάδα, 1858-2008.* Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 100-145.

11 Ήδη το 1934 το αντίστοιχο εγχειρίδιο: *Η Νέα Ελληνική Ιστορία* του Λαζάρου, Α. για την ΣΤ΄τάξη του Δημοτικού υπάρχει στα σχολεία, με μια πρώτη αναφορά στον Εθνικό Διχασμό, με μεγάλη προσοχή και κρατώντας ίσες αποστάσεις από τους ιστορικούς πρωταγωνιστές.
http://e-library.iep.edu.gr/iep/collection/browse/item.html?code=01-17027&tab=01

σο, αναλυτική αιτιολόγηση των επιλογών των δυο πρωταγωνιστών και χωρίς αναφορά στις μακροχρόνιες συνέπειες του Εθνικού Διχασμού για την ελληνική κοινωνία, ενώ παρατηρείται αλλαγή στη στάση ακόμη και του ίδιου συγγραφέα, όσον αφορά την ερμηνευτική του προσέγγιση, μέσα σε μια δεκαετία.

Πιο αναλυτικά:

1. Στο εγχειρίδιο των Χ. Θεοδωρίδου - Α. Λαζάρου του 1939, *Ιστορία Ελληνική και Ευρωπαϊκή των Νέων Χρόνων*,[12] στις σελίδες 452-453 εντοπίζουμε τις εξής αναφορές: *«Οι λαοί της Ευρώπης είδον επερχομένην την μεγάλην καταστροφήν ως θεομηνίαν και τρομακτικόν σίφωνα». «Αι Κεντρικαί Δυνάμεις εν στενοτάτη συνεργασία κατόρθωσαν να παρασύρουν την Τουρκίαν και την Βουλγαρίαν». «Η Ελλάς είναι από τας σκληρότερον δοκιμασθείσας εις τον πόλεμον χώρας [...]. Ο ελληνικός λαός διηρέθη [...]. Η αντίθεσις επροχώρησε μέχρι εμπαθείας την οποίαν υπέθαλψε η ξένη προπαγάνδα και ο τύπος». «Ο Βενιζέλος, τη βοηθεία των συμμάχων κατόρθωσε να συμπαρασύρει στο κίνημα τη Βόρειον Ελλάδα...»*. Στο εν λόγω εγχειρίδιο δεν γίνεται καμία αναφορά σε κίνητρα, ιδεολογικές θέσεις, συνέπειες των επιλογών των πρωταγωνιστών ούτε βεβαίως αναλύεται η έκταση και το βάθος της αντίθεσης, ενώ τα δεινά της πατρίδας αποδίδονται στις ξένες δυνάμεις.

2. Στο εγχειρίδιο του Α. Λαζάρου του 1953, *Ιστορία των Νεωτάτων Χρόνων,* η στροφή είναι εντυπωσιακή. Στις σελίδες 213-216 κυριαρχεί ο θαυμασμός προς τη Γερμανία, ενώ δίνεται έμφαση στον μιλιταρισμό και γίνεται αναφορά στη δράση της μυστικής διπλωματίας, καθώς και στις ειρηνευτικές δράσεις και προσπάθειες του αντιμιλιταριστικού κινήματος (με αναφορά στους Ερβέ, Τολστόι, Μπουρζουά, Ουίλσον). *«Η Ελλάς ηθέλησε να τηρήσει αυστηρήν ουδετερότητα, τα κόμματα όμως, δεν ήταν εντελώς σύμφωνα και δια τούτο δεν κατορθώσαμεν να αποτρέψωμεν την καταπάτησιν της ουδετερότητός μας και την μεταφοράν του πολέμου εις την χώραν μας». «Ο Βασιλεύς εθεώρει επικίνδυνον την ανάμειξιν της μικράς Ελλάδος εις την σύρραξιν των Μεγάλων Δυνάμεων και επεθύμει η χώρα να τηρήσει ουδετερότητα». «Η Συνεννόησις εχαρακτήρισεν τον βασιλέα ως όργανον της Γερμανίας...»*. Στη σελίδα 233 διατυπώνεται το εξής: *«Ο γερμανικός στρατός, ο τραγικός ήρως της μεγάλης τραγωδίας, κλονιζόμενος υπό την κολοσσιαίαν πίεσιν, απεσύρετο από τα εδάφη, τα οποία κατείχεν από τετραετίας. Δεν είχε χάσει ούτε την πειθαρχίαν του ούτε την συνοχήν του»*. Είναι σαφής η στάση υπέρ των Κεντρικών Δυνάμεων και του Κωνσταντίνου, ενώ εμμέσως πλην σαφώς υπονοείται ότι οι σύμμαχοι της Entente ευθύνονται για τα δεινά του έθνους, αφού προκαλούν και δημιουργούν άσχημες και αδιέξοδες καταστάσεις. Στις ανατυπώσεις του ίδιου βιβλίου του Α. Λαζάρου, το 1962 και 1968, Ιστορία των Νεωτάτων Χρόνων (1915-1936), προβάλλονται ανάλογες θέσεις, μόνο που η στάση του συγγραφέα υπέρ των Κεντρικών Δυνάμεων και του βασιλέα Κωνσταντίνου διατυπώνεται με περισσότερο κομψό τρόπο, ενώ περιγράφονται αναλυτικά οι μάχες του Μεγάλου Πολέμου.

3. Στην *Ιστορία των Νεωτέρων και Νεωτάτων Χρόνων* των Α. Ματαράση - Σ. Παπασταματίου, του 1966,[13] στις σελίδες 211-212, επιχειρείται μια αποστασιοποιημένη αφήγηση ίσων αποστάσεων με έμφαση στα στοιχεία που δηλώνουν την υπέρβαση

12 Με αναθεωρηθείσα έκδοση το 1970 και ανατυπώσεις το 1975, 1977.

13 Με ανατυπώσεις το 1969 για τις Γ΄ & ΣΤ΄ τάξεις του Γυμνασίου, το 1971 και το 1974 για τη Γ΄ τάξη Γυμνασίου.

των δυσκολιών και την καλλιέργεια των ενοποιητικών στοιχείων (μύθων), με μια ρητορική εθνικοπατριωτικού μεγαλείου. Η ουδετερότητα των συγγραφέων εκφράζεται με την παράθεση των διαφορετικών θέσεων των αντιμαχόμενων μερίδων, τις οποίες δεν αναλύουν ούτε σχολιάζουν, ενώ δεν γίνεται καμία αναφορά στα συνταγματικά πραξικοπήματα τα οποία έλαβαν χώρα και από τους δυο. Ταπεινώσεις, αποκλεισμοί και πληγωμένο φιλότιμο αποτελούν τα κίνητρα πράξεων και δράσεων των Ελλήνων. Ανάλογη παρουσίαση επιφυλάσσουν και για τους Σέρβους: *«Οι Σέρβοι, αγωνιζόμενοι υπέρ βωμών και εστιών συνέτριψαν τους Αυστριακούς». «Εις τον βασιλικόν θρόνον ανήλθεν ο δευτερότοκος υιός του Αλέξανδρος. Μετά δυο εβδομάδας ο Βενιζέλος κατήλθεν εις τα Αθήνας και έτσι η Ελλάς ηνωμένη τώρα υπό τον νέον βασιλέα και τον πρωθυπουργόν του, επεδίωξε να διεκδικήσει με την λόγχη των τέκνων της τα απαράγραπτα δίκαιά της».*

4. Το 1969 κυκλοφορεί η *Συνοπτική Ιστορία της Συγχρόνου Ελλάδος,* του Γρ. Δαφνή για Γ΄τάξη του Γυμνασίου. Η απροκάλυπτα φιλοβασιλική στάση επανέρχεται μέσα από τις εξής διατυπώσεις: *«Η Ελλάς εδήλωσεν ότι θα παραμείνει ουδετέρα, διότι έκρινεν, ορθώς, ότι ο συμμαχικός όρος την εδέσμευεν δια περίπτωσιν βαλκανικού και όχι εξωβαλκανικού πολέμου». «Η καθυστέρησις εις τον σχηματισμόν της νέας κυβερνήσεως (Αύγουστος 1915) ωφείλετο εις ασθένειαν του βασιλέως, η οποία διήρκεσεν επί ένα τετράμηνον».* Παρατίθεται αναλυτικά η αντίθεση ανάμεσα στη στρατιωτική ηγεσία του τόπου και τον Βενιζέλο, ενώ έχουμε αναλυτική παράθεση γεγονότων (Βουλή, επεισόδια, διπλωματικές κινήσεις) και πλούσια ονοματολογία. Η επιθετικότητα της Βουλγαρίας αποδίδεται στη Γερμανία «η οποία κατόρθωσε να την παρασύρει».

Οι προσεγγίσεις στα ανωτέρω εγχειρίδια είναι στερεοτυπικές και απηχούν τον παραδοσιακό και παραδειγματικό τύπο ιστορικής συνείδησης κατά Rüsen. Καλλιεργούνται ενοποιητικοί μύθοι, αποκρύπτεται η έκταση και το βάθος του εμφυλίου σπαραγμού και τα δεινά αποδίδονται σε εξωτερικούς παράγοντες και προκλήσεις, ενώ τονίζεται η αποτελεσματική ανάκαμψη του έθνους, όταν οι στιγμές το απαιτούν, ως έκφραση του αταβιστικού χαρακτηριστικού της φυλής. Δεν υπάρχει εικονογράφηση στα σχολικά εγχειρίδια, ούτε προτείνονται εργασίες ή ασκήσεις εμπέδωσης στους μαθητές.

Β. Για πρώτη φορά, εμμέσως κριτική τοποθέτηση απέναντι στις επιλογές των Βενιζέλου - Κωνσταντίνου εντοπίζεται στο βιβλίο της Γ. Καλλικούρδη, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία,* το 1978 (ανατύπωση 1982) στις σελίδες 299-300 καθίσταται σαφές ότι ο βασιλιάς Κωνσταντίνος ήταν υπέρ των Γερμανών και των Κεντρικών Δυνάμεων και για το λόγο αυτό επέμενε στην ουδετερότητα της χώρας στο Μεγάλο Πόλεμο, ενώ τονίζεται ότι, αφού ο Βενιζέλος δεν μπορούσε να επιβάλει την άποψή του με πολιτικά μέσα, σχημάτισε πραξικοπηματικά επαναστατική κυβέρνηση στη Θεσσαλονίκη.

Το 1983, κυκλοφορεί και διανέμεται στα σχολεία το βιβλίο του Β. Κρεμμυδά, *Ιστορία Νεότερη - Σύγχρονη Ιστορία,* για τη Γ΄ τάξη του Γυμνασίου. Στο πλαίσιο της ανανέωσης σχολικών εγχειριδίων και Αναλυτικών Προγραμμάτων, το εγχειρίδιο αυτό αποτελεί την πρώτη εμφάνιση μαρξίζουσας προσέγγισης και ερμηνείας στη νεότερη εποχή, απηχώντας τις αντιλήψεις του συγγραφέα του. Οι αναφορές του είναι πολύ σύντομες και ελλειπτικές· Ο Εθνικός Διχασμός εμφανίζεται στις σελίδες 311-312 μέσα σε μία μόλις παράγραφο, στο πλαίσιο του κεφαλαίου 1, που αναφέρεται στην ελληνική εξωτερική πολιτική. Δεύτερη σύντομη αναφορά εντοπίζεται στο 10ο κεφάλαιο του βιβλίου, υπό τον τίτλο: *Η Ελλάδα του 20ου αιώνα εθνική εξόρμηση, κρίσεις και αναζητήσεις.*

Α. Η οξύτητα των εθνικών και πολιτικών προβλημάτων. Μικρή αναφορά τέλος, γίνεται στο κεφάλαιο 2, *Η εξέλιξη της κοινωνίας και οι πολιτικές συγκρούσεις.* Δίνεται έμφαση στα οφέλη και τα κέρδη της χώρας από τη συμμετοχή της στον Μεγάλο Πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. Σημειώνεται λιτά ότι *«η πολιτική κρίση που άρχισε το 1909 συνεχίστηκε με το Διχασμό [...]. Ο Διχασμός εγκαινίασε μια μακρά περίοδο σύγκρουσης της βασιλικής δυναστείας με τον φιλελεύθερο πολιτικό κόσμο, που εξέφραζε τις προοδευτικές δυνάμεις της ελληνικής κοινωνίας».*

Από τη δεκαετία του 1980 τα σχολικά εγχειρίδια εμπλουτίζονται μορφολογικά. Από την άποψη αυτή, το εγχειρίδιο των Σκουλάτου - Δημακόπουλου - Κόνδη, Ι*στορία Νεότερη και Σύγχρονη* για τη Γ΄ Λυκείου, 1985, ήταν για την εποχή του επαναστατικό· διέθετε πλούσιο εικονογραφικό υλικό και πολλές ενδιαφέρουσες, κυρίως πρωτογενείς πηγές, υποστηρικτικές όμως, της αφήγησης. Η αντίθετη άποψη - πλην ελαχίστων εξαιρέσεων - δεν έχει βρει ακόμη το δρόμο για τα σχολικά βιβλία. Το συγκεκριμένο εγχειρίδιο αφιερώνει αρκετές σελίδες σε αναλυτική παρουσίαση του θέματος. Στις σελίδες 75-84 γίνεται λεπτομερής αναφορά στα γεγονότα του Εθνικού Διχασμού με αναλυτικό σχολιασμό των θέσεων Βενιζέλου - Κωνσταντίνου και έμφαση στον καθολικό διχασμό της ελληνικής κοινωνίας, τη βία και τις εκατέρωθεν διώξεις. Στο πλούσιο εικονογραφικό υλικό που παρατίθεται από τη συγγραφική ομάδα υπάρχει η αγγλική γελοιογραφία με κεντρικό πρόσωπο τον Κωνσταντίνο (Tino), η φωτογραφική τεκμηρίωση της απόβασης των Βενιζέλου - Κουντουριώτη στη Θεσσαλονίκη, η επιθεώρηση Βενιζέλου σε σύνταγμα στη Θεσσαλονίκη (1916), το θωρηκτό Αβέρωφ, η παρέλαση του ελληνικού αγήματος στην Αψίδα του Θριάμβου και ο Βενιζέλος να υπογράφει τη συνθήκη των Σεβρών.

THE PERSUADING OF TINO.

Το 1991, στη Γ΄ Γυμνασίου διανέμεται το εγχειρίδιο του Ν. Σφυρόερα, *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη,* που αντικαθιστά το αντίστοιχο του Β. Κρεμμυδά, το οποίο είχε δεχτεί σφοδρότατη κριτική λόγω των συνοπτικών και ολιστικών διεθνιστικών προσεγγίσεών του. Ο συγγραφέας τηρεί μετριοπαθή απόσταση και παρουσιάζει την κατάσταση σε υποκεφάλαιο της ενότητας ΙΘ΄, *Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος,* με τον τίτλο «Η

Ελλάδα στον πόλεμο», ορίζοντας ωστόσο, χαρακτηριστικά, ως ακολούθως το θέμα: «Η νέα παραίτηση Βενιζέλου (Οκτώβριος 1915), μετά την άρνηση του Κωνσταντίνου να υπογράψει το σχετικό διάταγμα, δημιούργησε ένταση στις σχέσεις των δύο ανδρών και υπήρξε η αφετηρία του εθνικού διχασμού», σελίδα 307. Παράλληλα, μετά την παραίτηση Κωνσταντίνου σημειώνεται: «Η κυβέρνηση Βενιζέλου εγκαταστάθηκε στην Αθήνα και κήρυξε τον πόλεμο εναντίον των Κεντρικών Δυνάμεων. Έτσι, η Ελλάδα ενώθηκε και πάλι διοικητικά».

Το 1999 κυκλοφορούν τα *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας,* για τη Θεωρητική Κατεύθυνση της Γ΄ τάξης Λυκείου, των Γ. Μαργαρίτη - Α. Αζέλη - Ν. Ανδριώτη - Θ. Δετοράκη - Κ. Φωτιάδη, εγχειρίδιο το οποίο χρησιμοποιείται ακόμη, με κάποιες προσθήκες. Στις σελίδες 51-52, υπό τον τίτλο Η Ελλάδα στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στο κεφάλαιο «Από την αγροτική οικονομία στην αστικοποίηση» γίνεται αναφορά στις οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις του Διχασμού και της συμμετοχής της χώρας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Έμφαση δίνεται στον ιδιόμορφο «θεωρητικό» δανεισμό της χώρας από τους Συμμάχους το 1917 για τη χρηματοδότηση της πολεμικής συμμετοχής της χώρας στον πόλεμο: κάλυμμα για την έκδοση πρόσθετου χαρτονομίσματος, ένα είδος αποθέματος σε χρυσό και συνάλλαγμα που δεν βρισκόταν όμως υπό τον έλεγχο της χώρας. *«Οι συνέπειες της εκλογικής ήττας του Βενιζέλου και της ανόδου των φιλοβασιλικών κομμάτων στην εξουσία σύντομα εκφράστηκαν και με το οικονομικό αδιέξοδο της χώρας με την ταυτόχρονη απόσυρση της κάλυψης του χαρτονομίσματος από τους συμμάχους ως αντίποινα και τη συνακόλουθη «διχοτόμηση της δραχμής» το 1922».* Στις σελίδες 95-98, στο κεφάλαιο υπό τον τίτλο: *Η διαμόρφωση και η λειτουργία των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα (4. Ο εθνικός διχασμός, 1915-1922),* δίνεται έμφαση στις αντισυνταγματικές ενέργειες του βασιλιά (προσπάθεια επιβολής της δικής του εξωτερικής πολιτικής με μυστική διπλωματία και εξαναγκασμό σε παραίτηση δυο φορές του Βενιζέλου). Τονίζονται η βία και ο φανατισμός, οι ίδιες πολιτικές πρακτικές και η προπαγάνδα («διέφεραν όλο και λιγότερο μεταξύ τους») των αντιμαχόμενων μερίδων, η απουσία του κοινοβουλίου, η ανάπτυξη των στρατιωτικών οργανώσεων, οι συγκρούσεις σε διαστάσεις εμφυλίου πολέμου και το αποκορύφωμα, η απόπειρα κατά της ζωής του Βενιζέλου. Στο κεφάλαιο υπάρχουν δύο φωτογραφίες των Βενιζέλου - Κωνσταντίνου και δύο αφίσες: ο λαός σε επιστράτευση και η απόπειρα εναντίον του Βενιζέλου.

Το 2001 διανέμεται στη Β΄ τάξη των ΕΠΑΛ το εγχειρίδιο των Θ. Κατσουλάκου - Α. Κυρκίνη - Γ. Μπαφούνη - Γ. Σμπιλίρη, *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία,* το οποίο χρησιμοποιούνταν ανελλιπώς μέχρι το 2014, οπότε το ιστορικό διδακτικό αντικείμενο καταργήθηκε από την τάξη αυτή, με συνέπεια οι μαθητές των Επαγγελματικών Λυκείων να μην έρχονται πια σε επαφή με τη Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία. Στο καλογραμμένο και αφαιρετικό αυτό σχολικό εγχειρίδιο και στις σελίδες 94-95 παρουσιάζονται οι δύο διαφορετικές εκτιμήσεις σε σχέση με την έκβαση του πολέμου. Χωρίς λεπτομέρειες, η συγγραφική ομάδα δικαιώνει την επιλογή Βενιζέλου ως εθνικά επιβεβλημένη. Δεν γίνεται καμία αναφορά στην έκταση της σύρραξης και τα Νοεμβριανά. Παρατίθενται τρεις φωτογραφίες: δύο από συγκεντρώσεις των οπαδών Κωνσταντίνου και Βενιζέλου (πασίγνωστες φωτογραφίες, αποτελούν κοινό τόπο («κανόνα») στη σχετική εικονογράφηση των εγχειριδίων) με τίτλο «Ζήτω ο Βασιλεύς - Κάτω ο βασιλεύς» - και το λιμάνι της Θεσσαλονίκης. Ως άσκηση επέκτασης δίνεται η ακόλουθη: «Πώς ο

Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος συνδέεται με τις εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα; Προσπαθήστε να κρίνετε τη στάση Βενιζέλου - Κωνσταντίνου σχετικά με την είσοδο ή μη της Ελλάδας στον πόλεμο».

Το 2002 κυκλοφορεί το βιβλίο της ομάδας των Γ. Κόκκινου, Ε. Αλεξάκη, Σ. Βατούγιου, Π. Γατσωτή, Θ. Κάββουρα, Έ. Κοντογιώργη, Α.Ο. Κώστογλου, Σ. Μαρκέτου, Γ. Παπαθεοδώρου, Ε. Προύσαλη, Κ. Ράπτη, Α. Συριάτου, *Ιστορία του Νεότερου και Σύγχρονου Κόσμου,* για τη Γ΄τάξη Λυκείου, Γενικής Παιδείας. Στις σελίδες 153-155 και στο πλαίσιο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, παρατίθεται το κεφάλαιο υπό τον τίτλο: *Ο Εθνικός Διχασμός στην Ελλάδα ως κοινωνικοπολιτική σύγκρουση.* Για πρώτη φορά γίνεται λεπτομερής αναφορά στις κοινωνικές και ιδεολογικές διαστάσεις του Εθνικού Διχασμού και στις ταξικές διαφοροποιήσεις των οπαδών των δύο μερίδων. Αναλύονται οι διαφορές και αντιθέσεις τους σε πεδία, όπως η εκπαίδευση[14] (εκπαιδευτικός δημοτικισμός - γλωσσικό ζήτημα),[15] αλλά και οι ασαφείς διαχωριστικές γραμμές των δυο παρατάξεων σε θέματα, όπως π.χ. τα δικαιώματα των γυναικών. Γίνεται αναφορά στην αυτονόμηση της Αριστεράς στο πλαίσιο του Μεγάλου Πολέμου, της Ρωσικής Επανάστασης και του Εθνικού Διχασμού (ίδρυση ΣΕΚΕ, ΓΣΕΕ μετά τη λήξη του πολέμου). Τονίζονται οι τοπικιστικές και ταξικές διαφοροποιήσεις, η αυταρχική διακυβέρνηση, η βία και οι διώξεις, όπως ασκήθηκαν από τις αντιμαχόμενες παρατάξεις, ενώ παράλληλα γίνεται αναφορά στις κοινωνικές παραχωρήσεις από την πλευρά των Φιλελευθέρων (π.χ. υπόσχεση για αναδιανομή των τσιφλικιών, κρατική παρέμβαση στις εργασιακές σχέσεις). Έχουμε μια ολιστική προσέγγιση του ιστορικού αντικειμένου ενταγμένη στην παγκόσμια ιστορία και στο διεθνές πλαίσιο της εποχής, συμβατή με τις τρέχουσες ιστοριογραφικές προσεγγίσεις. Το εγχειρίδιο αυτό βέβαια, ουδέποτε έφθασε στα χέρια των μαθητών και στις σχολικές αίθουσες (βλ. υποσημείωση 10), ενώ αντικαταστάθηκε προσωρινά με το προηγούμενο βιβλίο των Σκουλάτου - Δημακόπουλου - Κόνδη, μέχρι να ολοκληρωθεί η συγγραφή - με ανάθεση - του επόμενου εγχειριδίου των Ι. Κολλιόπουλου - Κ. Σβολόπουλου - Ε. Χατζηβασιλείου - Θ. Νημά - Χ. Σκολινάκη -Χελιώτη. Στο βιβλίο της ομάδας Γ. Κόκκινου, παρατίθεται χάρτης («Γεωγραφία του Διχασμού») από το βιβλίο του Richard Clogg[16] και μια μαξιμαλιστικών απαιτήσεων εργασία για τα παιδιά, η οποία καλύπτει ολιστικά το θέμα Διχασμός: «Να παρουσιάσετε τις αντιθέσεις των δύο παρατάξεων του Εθνικού Διχασμού, θίγοντας τα παρακάτω επιμέρους ζητήματα: ηγεσίες, προσανατολισμοί στην εξωτερική πολιτική, πολίτευμα, εργασιακές σχέσεις, γλώσσα, παιδεία και προέλευση ψηφοφόρων ως προς: α) την περιοχή, β) το κοινωνικό τους στρώμα».

---

14 Βλέπε, Δημαρά, Α. (1991), *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε. Τεκμήρια Ιστορίας, Β΄, 1895-1967.* Αθήνα: Ερμής, σ. 121-132. Βλέπε επίσης, Ηλιού, Φ., «Σχολικά Εγχειρίδια και Εθνικισμός. Η Προσέγγιση του Δημήτρη Γληνού», στο Ματθαίου, Α., Μπουρνάζος Σ.& Πολέμη, Π. (επιμ.), (2007), *Φίλιππος Ηλιού. Ψηφίδες Ιστορίας και Πολιτικής του εικοστού αιώνα.* Αθήνα: Πόλις, σ. 172-191.

15 Είναι εντυπωσιακό το ότι οι επαναστατικές αλλαγές στην εκπαίδευση (καθιέρωση δημοτικής γλώσσας για το δημοτικό, αναπροσανατολισμός εκπαίδευσης κλπ), οι οποίες επιχειρήθηκαν από την κυβέρνηση των Φιλελευθέρων του Ελ. Βενιζέλου και τον Εκπαιδευτικό Όμιλο, στο πλαίσιο του Εθνικού Διχασμού, δεν αναφέρονται από τα άλλα σχολικά εγχειρίδια.

16 Clogg, R. (1995), *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδος, 1770-1990.* Αθήνα: Ιστορητής, στη σ. 155 του σχολικού βιβλίου (βλέπε εικόνα).

Το 2006 στην Γ΄ Γυμνασίου διανέμεται το εγχειρίδιο των Λ. Λούβη - Δ. Ξιφαρά, Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία, προϊόν διαγωνισμού που προκήρυξε το Π.Ι. για τη συγγραφή νέων σχολικών εγχειριδίων με βάση τα διαθεματικά Νέα Προγράμματα Σπουδών. Οι συγγραφείς κρατούν καθαρά στάση υπέρ των επιλογών Βενιζέλου (σελίδες 92-93). Παρατίθενται σχετικές υποστηρικτικές πηγές, καθώς και σχόλιο για την «ουδετερότητα» του Κωνσταντίνου: χαρακτηρίζεται ως «η φιλογερμανικότερη δυνατή πολιτική» με πλήρη έγκριση του Βερολίνου για τη στάση αυτή. Ο Εθνικός Διχασμός χαρακτηρίζεται ως η πρώτη εμφύλια σύρραξη στην Ελλάδα του 20ου αιώνα, ενώ γίνεται εκτενής αναφορά στα Νοεμβριανά, τη Βουλή των Λαζάρων, τις διώξεις βενιζελικών και αντίστοιχα βασιλικών, στους Επίστρατους και την Εθνική Άμυνα. Παρατίθενται επίσης, οι δύο φωτογραφίες με τους συγκεντρωμένους υπέρ και κατά του βασιλιά, ενώ δίνεται ως άσκηση επέκτασης η εξής: «Ποια τα επιχειρήματα του Βενιζέλου; Ποιοι παράγοντες έκαναν τον Κωνσταντίνο να επιλέξει ουδετερότητα;». Επίσης, η μελέτη της φωτογραφίας με την ερώτηση: «Να μελετήσετε τις εικόνες της ενότητας. Κατά μία άποψη ο Διχασμός ήταν απλώς σύγκρουση δύο ηγετών που δεν ήθελαν να υποχωρήσουν για λόγους κύρους. Αποδέχεστε αυτή την ερμηνεία; Να τεκμηριώσετε τη θέση σας». Σημειώνεται ότι στο βιβλίο του εκπαιδευτικού υπάρχει ενδιαφέρουσα πρόσθετη πηγή από τη μελέτη του Γ. Γιαννουλόπουλου, Η εθνική μας τύφλωσις, 2003, σ.σ. 243-244 με θέμα: «Μεσαιωνικές τελετές στις οποίες πρωταγωνιστούσε η εκκλησία («ανάθεμα»), διώξεις επώνυμων βενιζελικών και Κωνσταντίνος - ο πιο μισητός ευρωπαίος ηγέτης μετά τον Κάιζερ».

Το τελευταίο σχολικό εγχειρίδιο στο οποίο θα αναφερθούμε είναι εκείνο των Ι. Κολλιόπουλου - Κ. Σβολόπουλου - Ε. Χατζηβασιλείου - Θ. Νημά - Χ. Σκολινάκη - Χελιώτη, *Ιστορία του Νεότερου και του Σύγχρονου Κόσμου,* 2008, το οποίο αντικατέστησε το αντίστοιχο αποσυρθέν της ομάδας Γ. Κόκκινου και χρησιμοποιείται ακόμη στη Γ΄τάξη του Λυκείου. Εδώ έχουμε αναλυτική παρουσίαση (σελίδες 81-84) των θέσεων των δυο ανδρών και των αντιμαχόμενων παρατάξεων. Γίνεται αναφορά στις μακροχρόνιες επιπτώσεις του Εθνικού Διχασμού και λόγος για «συνταγματική εκτροπή» με τον εξαναγκασμό σε παραίτηση δύο φορές του Βενιζέλου. Δίνεται έμφαση στις πολιτικές και συνταγματικές στρεβλώσεις και την ωμή παρέμβαση Αγγλίας και Γαλλίας στα εσωτερικά της χώρας με τη συνακόλουθη υπονόμευση του κύρους του Βενιζέλου. Επίσης αναλυτική αναφορά γίνεται στην παρουσία και δράση των Επιστράτων και των Αμυνιτών. *«Ο Βενιζέλος δίσταζε στην αρχή, επειδή απέβλεπε στην εθνική ενότητα, αλλά υποχρεώθηκε από τα πράγματα να αναλάβει την ηγεσία του κινήματος...»,* σημειώνει η συγγραφική ομάδα. Η ιστορική αφήγηση καλύπτει τα Νοεμβριανά και τις συγκρούσεις Γάλλων – βασιλικών, καθώς και τις διώξεις βενιζελικών από το βασιλιά, την εκθρόνιση Κωνσταντίνου, αλλά και την απόλυτη δικαίωση των πολιτικών του Βενιζέλου. Έμφαση

τέλος, δίνεται στη συγκρότηση αξιόμαχων μονάδων του στρατού και τη συμβολή τους στην αποκατάσταση του κύρους του ελληνικού στρατού και τις διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν, αλλά και στις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις του διχασμού. Παρατίθενται και εδώ οι δύο φωτογραφίες με τους συγκεντρωμένους υπέρ και κατά του βασιλιά, με το σχόλιο: *«Ο Εθνικός Διχασμός είχε πολιτικά αίτια και οι συνέπειές του για την Ελλάδα ήταν πολύ σοβαρές»*. Ως άσκηση επέκτασης δίνεται η εξής: «Πώς συνδέεται ο Εθνικός Διχασμός στην ελληνική πολιτική ζωή των πρώτων δεκαετιών του 20ου αιώνα με τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο; Να εξηγήσετε τη σημασία των όρων «Εθνική Άμυνα», «Νοεμβριανά», «Νέες Χώρες»». Τέλος, υπάρχει μια ενδιαφέρουσα παράθεση – αναφορά, στο βιβλίο του εκπαιδευτικού, στη «φιλοξενία» του Δ΄ Σώματος στρατού στο Γκαίρλιτς της Σιλεσίας, από μια προφορική μαρτυρία από τα Τρίκαλα.

Συμπεράσματα

Το πολιτικό κλίμα της κάθε εποχής, καθώς και ο ιδεολογικός προσανατολισμός των συγγραφικών ομάδων, προσδιορίζουν και τις ανάλογες προσεγγίσεις στα σχολικά εγχειρίδια: Ο μεσοπόλεμος, η περίοδος της Μεταξικής Δικτατορίας, καθώς και η μεταπολεμική, μετεμφυλιακή εποχή με την συντηρητική πολιτική εξουσία, αντικατοπτρίζονται στα σχολικά βιβλία μέσα από την προβολή και τον θαυμασμό του μιλιταριστικού γερμανικού πνεύματος, την έμφαση σε μια ειλικρινή ουδετερότητα, την οποία προωθεί ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, χωρίς αναφορά στις φιλογερμανικές του θέσεις, τη μυστική διπλωματία και τις συνταγματικές εκτροπές. Με τον ίδιο τρόπο, η μετατόπιση προς την υπεράσπιση των βενιζελικών θέσεων και πρακτικών υλοποιείται με την έμφαση να δίνεται στα οφέλη και τα κέρδη που αποκομίζει η χώρα μέσα σε ένα πνεύμα αλυτρωτισμού και εδαφικών διεκδικήσεων. Ο ομογενοποιητικός μύθος είναι παρών: στα δύσκολα όλοι οι Έλληνες από κοινού υπερασπίζονται την πατρίδα, παραμερίζοντας τις διαφορές τους. Τα κίνητρα των ανθρώπινων πράξεων είναι ιδεαλιστικά.

Στη μεταπολιτευτική περίοδο το κλίμα αλλάζει. Η μεταστροφή υπέρ του Βενιζέλου ακολουθεί τη σχετική ερευνητική ιστοριογραφική έκρηξη. Τονίζονται οι αντισυνταγματικές πράξεις και οι θεσμικές εκτροπές του στέμματος, ωστόσο, δεν γίνεται ανάλογη αναφορά σε αντίστοιχη δράση του Βενιζέλου. Τα τρία βιβλία αναφοράς για τη Γ΄τάξη Λυκείου αφιερώνουν μεγάλη έκταση στο θέμα με λεπτομερείς αναλύσεις και σχολιασμό, ορμώμενα από διαφορετικές αφετηρίες. Αναλυτική και σχετικά ισορροπημένη αφήγηση στο σημερινό, με βάση τον πολιτικό-στρατιωτικό άξονα, προσέγγιση με βάση την ένταξη στη μεγάλη εικόνα, τα ιδεολογικο-πολιτικά κίνητρα, τις εξελίξεις που πυροδοτήθηκαν σε πολλούς τομείς στο ίδιο διάστημα (οικονομία, εκπαίδευση, ιδέες, κόμματα), στο αποσυρθέν του Κόκκινου, έμφαση στη βία, τις οικονομικές συνέπειες και τη συνταγματική εκτροπή, στο βιβλίο της θεωρητικής κατεύθυνσης.

Μόνο στο βιβλίο των Ξιφαρά - Λούβη παρουσιάζεται ρητά ως εμφύλιος ο Εθνικός Διχασμός. Ο Γ. Κόκκινος επικεντρώνεται στις ιδεολογικές και ταξικές διαφορές των δύο αντιπάλων παρατάξεων. Ο Ι. Μιχαηλίδης δίνει έμφαση στις συνταγματικές εκτροπές, τη βία και τις συνέπειες του Διχασμού.

Στα σχολικά εγχειρίδια αποκρύπτονται οι σκοτεινές πτυχές του Εθνικού Διχασμού. Δεν παρατίθεται με σαφή και κατανοητό τρόπο η ουσιαστική διάσταση Έθνους

και Κράτους, όπως υλοποιήθηκε μέσα από τη διαμάχη Βενιζέλου - Κωνσταντίνου,[17] ούτε θίγονται - με ελάχιστες εξαιρέσεις - πτυχές, όπως ο προσεταιρισμός των αλλοεθνών ψηφοφόρων από τον Κωνσταντίνο και τους αντιβενιζελικούς ή αντίστοιχα η στήριξη των προσφύγων στους βενιζελικούς, κάτι που θα έδινε ευκαιρία για κριτικές προσεγγίσεις στο σύνθετο αυτό φαινόμενο. Ο ιδιότυπος εθνικισμός της εποχής, όπως εκφράζεται μέσα από τον αλυτρωτικό εθνικισμό του Βενιζέλου και τον «βυζαντινό» ρομαντικό εθνικισμό και τον εσωστρεφή πατριωτισμό του Κωνσταντίνου,[18] μόλις που θίγονται.

Συνοψίζοντας, λείπουν - με ελάχιστες εξαιρέσεις - οι ολιστικές προσεγγίσεις, οι τολμηρές διερευνητικές προτάσεις ιστορικής διδασκαλίας, η σύνδεση των επιμέρους θεματικών και η προβολή των μακροπρόθεσμων συνεπειών του Εθνικού Διχασμού στον Εμφύλιο Πόλεμο που ακολούθησε, καθώς και η κριτική ανάλυση των σχέσεων της Ελλάδας με τους εμπολέμους, μέσα από αντικρουόμενες πηγές. Η έλλειψη αυτή στη διερεύνηση των αιτιωδών συναφειών και των μακροπρόθεσμων συνεπειών, των συνεχειών, των ασυνεχειών και των τομών, δηλαδή η αδυναμία προσέγγισης των ιστορικών εννοιών δευτέρου επιπέδου[19] στη διδασκαλία του ιστορικού αντικειμένου, θεωρούμε ότι συνιστά μια από τις πιο σοβαρές ελλείψεις των ελληνικών σχολικών εγχειριδίων Ιστορίας και της ελληνικής ιστορικής εκπαίδευσης.

---

17 Όπως σημειώνει ο Γ. Μαυρογορδάτος, ό.π., σ. 157, *«χρειάζονται άλλα θεωρητικά εργαλεία, αν θέλουμε να καταλάβουμε πώς η διαφωνία δύο προσώπων πήρε τις διατάσεις Εθνικού Διχασμού»*. Ο ίδιος αναφέρεται στους κατά Weber δύο τύπους χαρίσματος που αφορούν τον Εθνικό Διχασμό: την κληρονομική βασιλεία και τη «δημοψηφισματική» ηγεσία του χαρισματικού κομματικού αρχηγού (ό.π., σ. 159).

18 Μαυρογορδάτος, Γ. Θ. (2015), *1915. Αθήνα Ο Εθνικός Διχασμός*. Αθήνα: Πατάκης, σ. 218.

19 Ιστορικές έννοιες Α΄ Επιπέδου: τι , ποιος, πού, πότε, γιατί.

Ιστορικές έννοιες Β΄ Επιπέδου: σημαντικές έννοιες για την προσέγγιση της Ιστορίας ως επιστήμης. Οι θεμελιώδεις ιδέες οι οποίες μορφοποιούν τις ερωτήσεις τις οποίες θέτουμε για το παρελθόν και οι οποίες δομούν τα επιχειρήματα τα οποία παράγουν οι ιστορικοί ως απάντηση στα ερωτήματα που αφορούν τα ακόλουθα:

- αίτιο και αποτέλεσμα / συνέπειες (αιτιακές σχέσεις)
- αλλαγή και συνέχεια (π.χ. η έννοια της τομής)
- ομοιότητα και διαφορά (diversity)
- ιστορική σημασία (historical significance)
- τεκμηρίωση

Βλέπε, Levesque, S., 'Teaching second-order concepts in Canadian history. The importance of "historical significance", στο *Canadian Social Studies, Volume 39, number 2*, Winter 2005 (Special Issue: New Approaches to Teaching History). Η αγγλική σχολή των ειδικών στη διδακτική της Ιστορίας έχει εργαστεί πολύ πάνω στο θέμα των ιστορικών εννοιών (Christine Council, Arthur Chapman, Hillary Cooper κ.ά.). Βλέπε και http://www.history.org.uk/resources/secondary_resource_5130_8.html

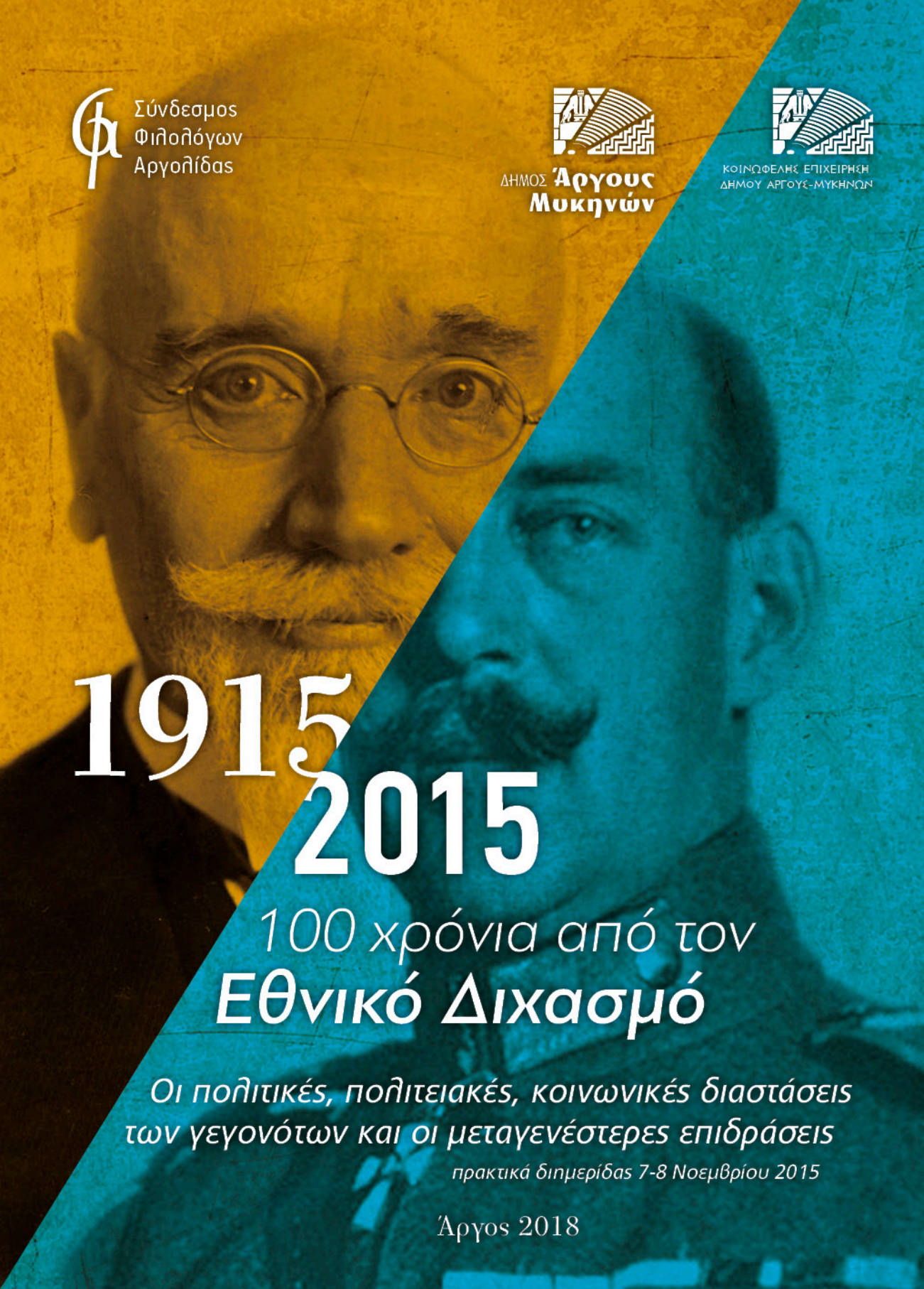

Σύνδεσμος Φιλολόγων Αργολίδας

ΔΗΜΟΣ Άργους Μυκηνών

ΚΟΙΝΩΦΕΛΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΔΗΜΟΥ ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ

1915 2015

100 χρόνια από τον Εθνικό Διχασμό

Οι πολιτικές, πολιτειακές, κοινωνικές διαστάσεις των γεγονότων και οι μεταγενέστερες επιδράσεις

πρακτικά διημερίδας 7-8 Νοεμβρίου 2015

Άργος 2018